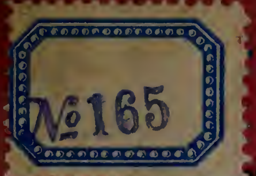

…ТУРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА. Ч. 36.

Відповідальний за редакцію: Володимир Гнатюк.

Ґ. Фльобер.

ІРОДЇЯДА.

ПЕРЕКЛАД

Михайла Грушевського

З ДОДАТКОМ СТАТІ ПРО Ґ. ФЛЬОБЕРА.

У ЛЬВОВІ, 1902.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Українсько-руська Видавнича Спілка

видала своїм накладом отсї друки, які можна тільки в неї замовляти:

Контракти купна і продажі:

	Ціна [illegible]
1. Вз. I. На білім папері . . .	1— К.
2. „ II. „ „ „	1— „
3. „ III. „ „ „	1— „
4. „ I. На сірім папері .	0·80 „
5. „ II. „ „ „	0·80 „
6. „ III. „ „ „	0·80 „

Табулярні друки:

7. I. Б. Табулярний скрипт . .	0·80 „
8. II. Б. „ „ . . .	0·80 „
9. I. Б. Рубрум до таб. скр. . . .	0·40 „
10. II. Б. „ „ „ „ . . .	0·40 „

Друки до процесу:

11. I. Повновласть до процесу . . .	0·40 „
12. II. Позви дрібні	0·60 „
13. III. „ о нак. заплати . . .	0·80 „
14. IV „ о екзекуцию на движ . .	0·80 „
15. V. „ „ „ недвиж. .	0·80 „
16. Рубрум до позву II. . .	0·40 „
17. „ „ „ III.	0·40 „
18. „ „ „ IV.	0·40 „
19. „ „ „ V.	0·40 „
20. Рахунок із канцелярії адвоката . .	[illegible] „

ЛЇТЕРАТУРНО-НАУКОВА БІБЛЇОТЕКА. Ч. 36.
Відповідає за редакцию: Володимир Гнатюк.

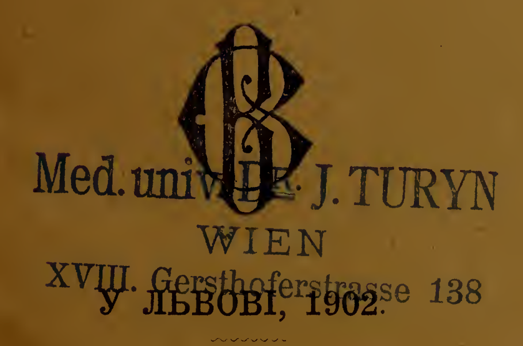
Ґ. Фльобер.

ІРОДЇЯДА.

ПЕРЕКЛАД

Михайла Грушевського

З ДОДАТКОМ СТАТЇ ПРО Ґ. ФЛЬОБЕРА.

У ЛЬВОВІ, 1902.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки
у Львові, ул. Чарнецького ч. 26.

I.

Махерузький замок підіймав ся на схід від Мертвого моря, на базальтовій стіжковатій скалї.[1]) Чотири долини окружали його — дві з боків, одна з переду, одна з заду. Доми тиснули ся під ним, окружені муром, що вигинав ся на нерівностях терену, і зиґзакуватою, вирубаною в скалї дорогою лучили ся з замком, окруженим мурами високими на двадцять ліктів, з численними виступами, з зубчатим парапетом і вежами, що виступали то тут то там як зубцї на сїй камяній коронї, повішеній над безоднею.

В серединї стояв двір, прикрашений портиками, й зверху накритий терасою, обгороженою поручами з сікомори, зі щоглами до натягання велярія.[2])

Рано, перед сьвітом тетрарх[3]) Ірод-Антипа вийшов на сю терасу й сперши ся на поруча дивив ся на около. Гори, що ле-

жали просто під нїм, що йно зарисували свої верхи, тим часом як решта їх, аж до дна проваля, ще крили ся в пітьмі. Мрака підіймала ся, розірвала ся — і виступили контури Мертвого моря. Зоря, розсьвітаючи споза Махеруза, почала кидати своє червоне сьвітло — осьвітила по малу побережні піски, горби, пустиню й за нею гори Юдеї, з їх нерівними сїрими верхами. Енґадї в серединї виступав чорною плямою, подальше круглий як баня Геброн, Есколь показав ся з своїми ґранатовими гаями, Сорек з виноградами, Кармель з полями сезаму,[4]) і велетенський квадрат вежі Антонія[5]) підніс ся над Єрусалимом. Тетрарх відвернув ся від нього і дивив ся на право, на пальми Єрихона, та думав про иньші міста своєї Ґалілеї, куди, може, вже й не прийдеть ся йому вернути ся: Капернаум, Ендор, Назарет, Тіверію. Йордан котив ся серед сухої рівнини; зовсїм біла, вона слїпила очі як сніг, тим часом як море синїло мов ляпіс-лязулї. І при полудневім краю його, від сторони Єменя,[6]) знайшов Антипа, що він так бояв ся знайти: роскидані руді шатри й людей, що зі списами крутили ся коло коней, тим часом як огнї, пригасаючи, сьвітили ся як іскри при самій землї.

Се було військо арабського короля, котрого доньку держав Ірод і розвів ся з нею,

щоб узяти собі Іродїяду, жінку одного зі своїх братів — Аґріпи, що пробував в Італії, без всякої власти. Против Арабів Антипа сподівав ся помочи від Римлян, але Вітелїй, управитель Сириї, не приходив, і Антипа гриз ся й непокоїв ся.

Аґріпа, думав він, певне знищив його в очах цїсаря. Филип, третїй брат, управитель Ватанеї, зброїв ся потайки. Жиди не зносили поганських звичаїв Ірода, иньші його піддані — його управи. Антипа вагав ся між двома гадками: помирити ся з Арабами — чи уложити союз із Партами против них, і під покривкою сьвяткования своїх уродин постановив він скликати на сей день, на великий пир начальників свого війська, управителїв своїх дібр і визначнійших Ґалїлеян.

Гострим зором оглянув він всї дороги — вони були порожні. Над головою його лїтали орли. Вояки спали під мурами. Ніщо не рушало ся в замку.

Раптом голос, долинувши з далека, мов вирвавши ся з глибини землї, змусив зблїднути тетрарха. Він нагнув ся, щоб прислухати ся, але той уже замовк. Згодом він залунав знову, й Ірод, плеснувши в долонї закликав: „Манеї, Манеї“!

Показав ся чоловік, голий по пояс, як помивач із лазнї. Він був дуже високий, ста-

рий і худий. При боці висів ніж в бронзовій похві. Волосє, стягнене гребінем, збільшало широкість його чола. Очі його виглядали як сонні, але зуби його блищали ся, ноги легко ступали по плитах. Тіло його було гнучке як у мавпи, а лице нерухоме як у мумії.

— Де він? — спитав тетрарх.

Манеї показав пальцем на якийсь предмет позаду.

— Там, як завсіди.

— А минї здавало ся, що я його чув. І Антипа, відітхнувши, розпитував далї про Яоканана, званого у християн сьвятим Іваном Хрестителем: Чи приходили знову ті два, що тамтого місяця були впущені, з особливої ласки, до вязниці, і чи довідав ся він, чого вони хотіли?

— Вони розмовили ся з ним, сказав Манеї, кількома загадковими словами, як розмовляють ся в ночи злодії на розпуттї. Потім вони пішли в горішню Ґалїлею й казали, що принесуть велику новину.

Антипа похилив голову й потім сказав з перестрахом: Стережи його! Стережи його! І нікого не пускай до нього! Добре замкни двері! Накрий яму! Аби навить не підозрівали, що він ще живий!

Але Манеї поступав так і без наказу: Яоканан був Жид, а Манеї ненавидів Жидів

як кождий Самарянин. Їх Ґарізімський храм,[7]) призначений Мойсеєм на головну сьвятиню Ізраіля, пропав від часів царя Гіркана, й Єрусалимський храм будив у Самарянах бурю образи й неустанної кривди! Манеї вліз був раз туди, аби спрофанувати жертвенник, наложивши на нього костей умерлих. Його товариші, меньше проворні ніж він, стратили свої голови. І він тепер бачив сей храм в заглубленню горбів — на сонції блищали ся його білі мармурові мури й золоті бляхи даху. Се була гора сьвітла, щось надлюдське, що все забивало своїм богацтвом і пихою.

Манеї простягнув руку до Сїону, цілий випростований, з піднесеною головою, й застиснувши кулаки, кинув клятву на нього, вірячи, що його слова будуть мати силу на нього. Антипа слухав, не ображаючи ся тим.

Самарянин вернув ся до справи Йоканана: Часом він попадає в ірітацию, хоче тїкати, надїєть ся на увільненнє; иньшими разами він спокійний як слабий зьвір, або знов, бачу, ходить у пітьмі, повторяючи: „Нехай! Аби він ріс, я мушу змалїти!“

Антипа й Манеї переглянули ся. Але тетрархови вже наприкрило ся роздумувати. Сї гори наоколо нього, як ряди скамянїлих хвиль, чорні уривища серед скал, безграничність синього неба, незносний блеск сонця, глу-

бина проваля — все се пригнїтало його, й нудьга опановувала його від сеї пустинї, немов закиданої, наслїдком ґеольоґічних переворотів, руїнами амфітеатрів і палат. Горячий вітер приносив запах сїрки, наче віддих міст проклятих і загребаних під тою недоброю водою. Сї слїди божого гнїва навівали страх на душу Антипи й сперши ся ліктями на поручи, взявши голову в руки, він стояв нерухаючи ся, втопивши свої очі. Аж нараз хтось доторкнув ся до нього, він обернув ся — Іродїяда стояла перед ним.

Довга сорочка з легкої пурпури одягала її аж до сандалів. Нагло вийшовши з покоїв, вона не взяла на себе анї нашийників анї заушниць. Чорне волосє спадало її на плече й на груди. Її нїздрі, дещо задерті, дріжали, радістю побіди сьвітило ся все її лице, й вона крикнула сильним голосом тетрархови:

— Цїсар нас любить! Аґріпа в вязници!

— Звідки ти знаєш?

— Та вже знаю. І потім додала: Се за те, що він зичив цїсарства Каєви.[8])

Сей Аґріпа, живучи з ласки брата, старав ся дістати від цїсаря царський титул, так само як і Антипа. Тепер не було що бояти ся його: „Вязницї Тіберия не так легко відмикають ся, і саме житє в них часом не

безпечне!“ Антіпа порозумів гадки жінки, і хоч вона була сестрою сього самого Аґріпи, її нелюдські гадки здавали ся йому справедливими. Подібні убийства були в порядку річей, звичайною приналежністю династий, і в династиї Ірода годї було їх дочислити ся.

Потім вона оповіла тетрархови про всї свої заходи: про закуплених клієнтів, переловлені листи, про шпіонів, приставлених до всїх дверей Аґріпи, і як удало ся її звабити Евтихія, що й заденунціював його.

— Я не жалувала нїчого. Чого б я не зробила для тебе? Адже я покинула і власну доньку!...

Покинувши Аґріпу, вона лишила його дитину в Римі, надїючи ся, що буде мати дїти від тетрарха, й досї про неї не згадувала. Тепер тетрах питав ся себе, звідки так взяло її на чулість.

Розтягнуто велярій і живенько принесено широкі подушки. Іродїяда сїла й заплакала, відвернувши ся від мужа. Але слїдом обтерла очі й сказала, що вона більше не хоче про се думати, що вона щаслива — й почала пригадувати Антипі їх колишнї розмови в атрії,[9]) їх стрічі при лазнях, проходи по via Sacra,[10]) і вечери в великих вілях, серед римської Кампан'ї, під плескіт водограїв, під аркадами з цьвітів. Вона дивила

ся на нього давніми очима і з кокетними рухами лестила ся до його грудей. Але він відіпхнув її від себе. Те коханнє, що вона тепер старала ся відживити, було таке далеке, і всї нещастя пішли від нього. Дванадцять літ тягла ся війна. Від неї тетрарх встиг постаріти ся. Його плечі зігнули ся під темною тоґою з фіолєтовим краєм; сивина замішала ся до його бороди, і сонїшне проміннє, пробиваючи ся крізь велярій, осьвічувало його понуре чоло. І у Іродїяди чоло зібрало ся в зморшки, і обоє, сидячи против себе, неприязно дивили ся один на одного.

Тим часом на гірських дорогах почав ся рух. Пастухи гнали биків, діти вели ослів, конюхи провадили коней. Ті що сходили з гір за Махерузом, зникали за замком, иньші йшли долиною з фронту його, і вийшовши в місто, скидали свої ноші по подвірях. Се були тетрархові доставцї запасів і слуги його гостей.

Серед них показав ся під терасою, з лївого боку, єсей[11]) в своїй білій одежі, босоногий, з виглядом стоіка. Манеї піднявши свій ніж, кинув ся з правого боку на нього. Іродїяда крикнула йому:

— Забий його!

— Стій! сказав тетрарх. Манеї здержав ся. Єсей став також, і потім обоє від-

ступили, кождий своїми сходами, оглядаючись на себе.

— Я його знаю, сказала Іродіяда, він зветь ся Фануіл і хоче побачити ся з Яокананом, котрого ти так необачно лишаєш живим.

Антипа відповів, що Яоканан може ще йому придати ся: його напади на Єрусалим кажуть иньшим Жидам тримати ся Ірода.

— Е, відказала вона — вони корять ся перед кождим володарем і не в стані сотворити свою власну державу. Але з такими як Яоканан, що підбуджує нарід надіями часів Неємії,[12]) найлїпша полїтика — нищити їх.

Але тетрарх обставав, що з тим не було нічого пильного. Небезпечність від Яоканана — се також! І він удавав, що сьміє ть ся.

— Мовчи, відказала Іродіяда, й розповіла про свою поневірку під час як їздила під Ґалаад, зберати бальзам: „Люде скидали з себе одежу на березї річки; осторонь на горбку стояв чоловік і говорив до них. Він мав на бедрах верблюжу шкіру, а голова виглядала як львина. Скоро він мене побачив, він кинув на мене всї проклони пророків; його очі сьвітили ся, голос ревів, а рука підносила ся неначе зводила громи на мене. Втїкти було неможливо: колеса візка загрузли в пісок по оси, і я мусїла помалу заберати

ся, накривши ся плащем і знищена сими лайками, що летіли на мене як злива.“

Яоканам не давав їй жити. Коли його ймили і вязали, вояки мали порученнє вбити його, коли б він не давав ся, — тоді він показав ся зовсїм лагідним. Напустили зьміїй до нього в вязницю — вони поздихали. Невдача сих заходів приводила Іродіяду до розпуки. Що значило се завзятє Яоканана на неї? Який інтерес мав він у тім? Його напади, викрикувані перед товпами людей, ширили ся, переходили з уст в уста. Вона чула їх всюди, вони наповняли собою повітрє. Против леґіонів у неї знайшла ся б відвага, але ся сила, погибельнїйша від меча, а при тім така, що й бороти ся з нею було годї, приводила Іродіяду до крайности. І вона кидала ся тепер по терасї, в розпалї свого гніву не знаходячи слів, аби висловити те, що її душило.

Вона бояла ся при тім, що тетрарх, уступаючи загальному голосу, може зважити ся кинути її. Тодї б пропало все! Від дитинства носила вона в собі мрію про велику власть. За для неї вона кинула першого чоловіка і звязала ся з сим, що як вона думала — дурив її.

— Добру я знайшла оборону, війшовши в твою родину!

— Вона варта твоєї! відказав на се тетрарх.

В жилах Іродіяді закипіла на сї слова кров її предків — первосьвященників і царів.

— Твій дїд підмітав храм в Аскалонї![13]) Иньші твої предки були пастухи, розбійники, провідники караванів, орда підвластна Юдеям від часів царя Давида! Всї мої предки побивали твоїх! Перший Макавей вигнав вас з Геброна, Гіркан змусив до обрізання. І розпаливши ся зневагою аристократки до плебея, ненавистию Якова до Едома,[14]) вона закидала йому терпеливість на обрáзи, податливість перед фарисеями, що зраджували його, боязкість перед народом, що ненавидїв його.

— Ти такий сам як і вони, признай ся! І ти жалуєш за арабською дївкою, що танцює наоколо каміння. Візьми її собі назад! Живи з нею знову, в її полотняній будї! Їдж її хлїб, спечений в попілї! ликай квасне молоко її овець! цїлуй її синї щоки, а минї дай спокій!

Але тетрарх її не слухав. Він дивив ся на рівний дах одного дома, де зобачив молоду дївчину й коло неї стару, що тримала над нею парасоль на комишинї, довгій як жердка рибалки. По серединї ковра стояв отворений подорожнїй кіш; пояси, покривала, ріжна бі-

жутерія звисала з нього без ладу. Дівчина від часу до часу нахиляла ся над своїми річами й перетряхла їх у повітрі. Вона була одягнена Римлянкою — в делікатну сорочку й плащ, застебнений ізмараґдовою спряжкою; синї стяжки тримали її волосє, очевидно дуже важке, бо від часу до часу дївчина притримувала його рукою. Тїнь від парасоля рухала ся по нїй, закриваючи її до половини. Антипа запримітив лише два чи три рази гарну шию, лїнїю очей, край маленьких уст; за те бачив цїлу, від клубів до голови, її талїю, що елястично згинала ся й підіймала ся. Він стеріг сї її рухи, і віддих його ставав все більше важким, а в очах почав сьвітити ся огонь. Іродїяда помічала се. Вкінцї він запитав:

— Хто се?

Іродїяда відповіла, що не знає, і нагло замовкла й пішла геть. Тетрарх за нею. В портику його чекали Ґалїлеяне, секретар, начальник пасовищ, управитель сільних жуп і Жид із Вавилона, комендант його кінноти — всї привитали його однодушним криком. Відти він пішов до внутрішних покоїв, але на завороті коритара став перед ним Фануїл.

— А, знову ти! Певно прийшов задля Яоканана?

— І задля тебе! Я прийшов тобі сказати важну новину. І не відступаючи від Антипи, він пішов за ним в темний покій. Сьвітло приходило сюди через крати, що йшли попід дахом. Стіни були викрашені темносинею, майже чорною фарбою. В глибині покоя стояло ліжко з чорного дерева, звязаного воловими ременями. Над ним як сонце блищав ся щит із золота.

Антіпа перейшов покій і приліг на ліжку. Фануіл, ставши, підняв руку і в натхненій поставі сказав до нього:

„Вишній посилає часами своїх синів. Яоканан оден з них. Як ти його вбєш, то на тебе спаде кара.

— Але-ж то він мене переслідує! скрикнув Антипа. Він зажадав від мене неможливого. І від тоді він мене лає. З початку я не був для нього ворогом! Але він з Махеруза вислав людей, що бунтують мині краї. Се йому не мине! Коли він нападає на мене, я мушу боронитись!

— Його гнів дійсно занадто завзятий, сказав Фануіл. Але се нічого! Треба таки його пустити.

— Скажених зьвірів не пускають, відказав тетрарх. Єсей відповів на се:

— Ти вже не журись ним! Він піде до Арабів, до Ґалів, до Скитів. Його діло

мусить росповсюднити ся аж до краю землї!

Антипа наче бачив перед собою видїннє.

— Його власть велика. Против своєї волї я його люблю, промовив він.

— В такім разї пусти його.

Але тетрарх похитав головою. Він бояв ся Іродїяди, Манеї, невідомого. Фануіл пробував ще його переконати, на доказ безпечности свого пляна покликуючи ся на льояльність єсеїв супроти володарів. Сих людей — бідних, на страх мук не податливих, убраних в біле, зручних в відгадуванню зі зьвізд будучности, дїйсно загально поважали.

Антипа раптом пригадав собі сказане ним перед хвилею.

— Що то за важну новину хотїв ти минї сказати?

Але в тім увійшов мурин. Його тїло було біле від порохів, він хрипів і не міг сказати анї слова.

— Вітелїй, нарештї сказав він.

— Що? він прийшов?

— Я його бачив. До трох годин він буде вже тут!

Драпериї коритарів порушили ся як від вітра. Галас пішов по замку — гуркіт від бігання людей, від переношення меблїв, від скидуваного срібла... А з верху вежі лунали роги, скликаючи рабів.

II.

Мури були вкриті народом, коли Вітелїй вступив на подвіре замка. Він був убраний в тоґу з пурпурною прошвою й консульські черевики, і сперав ся на руку свого товмача, наоколо його йшли лїктори, а за ним несли велику червону лектику, прикрашену перами, виложену зеркальним шклом.

Лїктори встромили в землю перед брамою свої fasces — пучки різок, звязані ременем, з сокирою в серединї, і всїх перейняв страх перед величеством римського народа.

Лектика, несена вісьмома чоловіками, спинила ся, і з них вийшов молодик — Вітелїїв син Авль, з великим животом, з прищами на лици, з пальцями покритими перлами. Йому зараз піднесли чарку вина, підмішаного ароматами, він зараз випив і попросив іще.

Тетрарх упав на колїна перед проконсулем, висловляючи свій жаль, що завчасу не був сповіщений про його благодатний прихід. Він би по всїх дорогах урядив усе так, як належить ся для Вітелїїв. Прецїнь вони походять від богинї Вітелїї. Дорога з Янїкула до моря досї носить їх імя. Урядам — від квестури до консулята — нема в їх родї й числа. Що до самого Люція, що став тепер гостем тетрарха, то йому належить ся спе-

цияльна подяка як переможцеви Клітів[15]) і як батькови сього молодого Авля, що приходив тепер у свою вітчину, бо прецінь Схід був вітчиною богів.

Сї гіперболічні компліменти товмач перекладав по латини. Вітелїй слухав їх рівнодушно, потім відповів, що самого лише Ірода Великого вистало б для слави цілого народа: Атеняне дали йому начальство над олімпийськими забавами; він побудував храми на честь Авґуста; був миролюбним, оборотним, ворогам страшним, цїсарям завсїди вірним.

В тім серед колюмн із бронзовими капітелями показала ся Іродїяда, виступаючи як яка цїсарева, окружена жінками й євнухами, що на золочених тацах несли запашні курильницї. Проконзуль зробив три кроки на зустріч її. Та, уклонивши ся йому на привитаннє, кликнула:

— Яке то щасте, що від тепер Аґріпа, ворог Тіберія, не в станї вже шкодити нікому!

Вітелїй не знав іще сеї пригоди, й Іродїяда збудила в нїм певне недовірє. І коли Антипа став запевняти, що для цїсаря він все готов зробити, Вітелїй додав:

— Навить і на шкоду другого?

Колись Вітелїю удало ся було дістати закладнїв від царя Партів, але цїсар не за-

вважив сеї його заслуги, бо Антипа, бувши при тих переговорах з Партами, щоб прислужити ся цісареви, поспішив ся донести йому сю новинку. Від того часу Вітелїй глубоко ненавидів Антипу, і тепер через те так отягав ся прибути йому в поміч.

Тетрарх замішав ся від таких його слів. Але Авль сказав сьміючи ся:

— Не жури ся, я тобі роблю протекцию!

Проконзуль удав, що не чув. Кариєра батька стояла в залежности від ганьби сина, і ся квітка, що виросла в багнї Капреї,[16]) забезпечала йому такі вигоди, що він окружав її всякою услужністю, хоч і остерігав ся її, бо квітка ся була їдовита.

Тим часом у брамі счинив ся галас. Туди входив ряд білих мулів з особами в білих одїннях сьвященників. Се були садукеї й фарісеї, що з одними й тими самими амбітними цїлями приходили в Махеруз: садукеї хотїли здобути собі виключне право уряджування жертвенних відправ у храмі, фарісеї бажали задержати його у себе. Їх види були понурі, особливо у фарісеїв — ворожих Римови й тетрархови. Широкі їх хитони зачіпали ся в глотї, а мітри кивали ся на перґаменних стяжках, з написаними на них словами св. письма. Майже в тім самім часї прибули й римські вояки з передового полку.

Їх щити були вложені в мішки, аби не порошили ся. За ними йшов Марцель, заступник проконсуля, з митарями, що несли під пахвами свої карби. Антипа представляв проконсулеви важнійших з своїх прибічників — Тольмея, Кантеру, Сегона, Амонія з Александриї, що заберав від нього асфальт, Наамона — начальника кінноти, Ясіма з Бабільона. Вітелій запримітив Манеї.

— А то — що за чоловік? Тетрарх пояснив йому знаком, що то кат.

Потім він представив садукеїв. Йонатан, маленький чоловік з свобідними рухами, що вмів по грецьки, благав проконсуля, аби завитав до них у Єрусалимі. Той відповів, що мабуть буде.

Єлеазар, кривоносий і довгобородий, в імени фарисеїв зачав жадати первосвященичого одіння, що політична власть заарештувала в Антонієвій вежі. Галілеяне занесли скаргу на Понтія Пілата, що з причини одного божевільного, який шукав золотої посуди царя Давида в котрійсь печері коло Самарії, казав побити людей сього міста; всї вони говорили на раз, і Манеї ще з більшим запалом ніж иньші. Вітелій приобіцяв, що провинники будуть покарані.

Тим часом крик залунав коло портика, де вояки повісили свої щити. Коли вони вийняли

їх із мішків, на їх умбонах[17]) показались фіґури цісаря. Жиди уважали се поганством. Антипа почав їх тихомирити, тим часом як Вітелій, сидячи на високім кріслї в ґалєриї, дивував ся їх фанатизмови. Тіберий, думав він, мав причину вислати їх чотириста до Сардинії; але у себе дома вони мали силу, і проконсуль казав забрати щити.

Потім вони окружили проконзуля, просячи справедливости, привілеґій, запомог. Вони дусили, дерли одежу одні однїм; щоб зробити місце, невільники почали бити палицями направо й налїво; близші до них кинули ся назад по сходах, тим часом як иньші йшли вгору й тисли їх назад; дві течії стріли ся в сій масї люду, що хвилювала ся, стиснена берегами мурів.

Вітелій запитав ся, чому зійшло ся стільки людей. Антипа пояснив причину — сьвяткованнє його уродин, і показав на кількох своїх людей, що схиливши ся над парапетом мурів, витягали шнурами величезні коші з мясом, овочами, городиною, цїлих антільоп й журавлїв, велетенські риби синявого кольору, китяхи винограду, кавуни, зложені пірамидами ґранати. Авль не витерпів — він побіг до кухонь, тягнений своїм нечуваним апетитом, що пізнійше здивував цїлий сьвіт.[18]) Ідучи коло одної пивницї, він по-

бачив казани подібні до кірас. Проконсуль пішов також подивити ся на них — і зажадав, аби йому показано підземельні комори замка.

Вони були вирубані в скалї, в видї широких склеплених камер, що місцями підтримували ся стовпами. В першій містила ся стара броня, але друга наповнена була списами — їх вістря стреміли з кутасів з піря. Третя виглядала немов вибита комишом — так густо висїли в ній стріли, одна коло одної. Вістря мечів укривали стїни четвертої. В серединї пятої ряди шоломів, з своїми гривами, виглядали як батальони червоних зьмій. В шестій були самі сагайдаки, в семій самі поножі, в восьмій наручі, в дальших — вили, гаки, драбини, шнури, навить дручки для катапульт, навить калатальця для верблюжих хомутів! А що гора в долину розширяла ся, видовбана в серединї, як улій, тож під сими коморами були глубші, ще більші.

Вітелїй, Фінеи — його товмач, і Сїзена, начальник митарів ішли при сьвітлї смолоскипів, що несли три євнухи.

З пітьми виглядали обридливі винаходи варварів — набиті цьвяхами булави, списи, що затроювали рану, щипцї подібні до щелепів крокодиля. В сумі тетрарх в Махерузї мав узброєннє для сорок тисячів вояків! Він

зібрав його, остерігаючи ся союза своїх ворогів, але проконсуль міг би подумати або сказати, що се зібрано для війни з Римлянами, і тетрарх старав ся виправдати ся перед ним. Він казав, що ся зброя не його; що богато з того служило для оборони від розбійників; треба було того на Арабів; зрештою все се зібрав ще його батько. І замість того аби йти за проконсулем, він уже йшов перед ним, скорим кроком. Раптом він став під муром і розставивши ліктем, хотїв замаскувати його своєю тоґою; але двері виставали над його головою, Вітелїй їх запримітив і запитав ся, що є за тими дверми.

Їх міг відчинити лише Бабільонянин.

— Заклич Бабільонянина.

Зачекали його.

Батько сього Бабільонянина прийшов з берегів Евфрату до Ірода Великого і з пятьсотма кінними вояками підняв ся боронити східнїх границь його держави. По роздїлї його держави Ясім зістав ся був при Филипі, але тепер служив Антипі.

Він з'явив ся, з луком на плечі, з нагайкою в руцї. Ріжнокольорові шнурки тїсно обвивали його викривлені ноги. Руки були голі, бо сорочка не мала рукавів; футряна шапка кидала тїнь на його лице і бороду, зафризовану в кучері.

З початку він удав, що не розуміє товмача, але Вітелій моргнув Антипі, і той сам повторив наказ. Тоді Ясім приложив обидві руки до дверї, і вона влїзла в стїну.

Теплим повітрем дихнуло з пітьми. Пішли закрученим коритарем і прийшли до печері більшої від всїх иньших підземних комор замка. В глибинї вона мала аркаду, в провалї, що з сього боку забезпечало замок; цьвіти каприфолії, що пняла ся по аркадї, звисали в потоках денного сьвітла; по підлозї дзюрчав потічок.

Тут були білі конї, мабуть зі сто. Вони їли ячмінь з дошки, поставленої в рівнї з їх мордами. Гриви їх були пофарбовані на сине, на копитах були плетені постоли, а чубки між ухами сторчали над чолом в видї перуки; довгими хвостами вони потихо били себе по колїнах. Проконсуль аж занїмів зі здивовання.

Се були чудові сотворіння, гнучкі як змії, легкі як птахи. Вони летїли разом з стрілою свого їздця, перекидали людей, кусаючи їх в живіт, перескакували скали, стрибали через проваля, на рівнинї протягом цїлого дня годні були нести ся божевільним ґальопом, і одним словом можна було їх спинити. Коли увійшов Ясім, вони підійшли до нього як вівцї до пастуха і простягаючи свої шиї, неспокійно дивили ся на нього своїми, немов

дитячими очима. Як звичайно, він видав з глубини свого горла дикий крик, і вони заспокоїлись та почали брикати ся, жадні простору, бігу.

Антипа, боячи ся, аби Вітелій не забрав їх, замкнув їх у сїй печері, специяльно призначеній на випадок облоги для худоби. Проконсуль сказав:

— Стайня не добра, ти готовий збавити сих коней! Запиши но їх, Сїзено!

Митар витягнув табличку зза пояса, порахував коней і записав. Аґенти таких товариств, що виарендовували доходи держави, перекупали управителїв, аби могти грабити провінциї. І сей їх старшина винюхував все і всюди, своїм носом гострим як у куни, неустанно моргаючи віками.

Нарештї вернули ся назад на подвірє.

Серед камінного бруку місцями бронзові кружки накривали цїстерни. Проконсуль запримітив одну з них, більшу від иньших, що не дуднїла під ногами як тї. Він постукав по черзї всї їх і крикнув, тупаючи ногами:

— Знайшов, знайшов! Тут вони — Іродові скарби!

Бажаннє віднайти сї скарби доходило у Римлян до манїї.

Тетрарх божив ся, що тих скарбів нема.

— Тож щож тут таке під нею?

— Нічого — чоловік, вязень.

— Ану покажи, сказав Вітелій.

Тетрарх не хотів. Жиди пізнали б його секрет. Але його неохота відкрити ту плиту іритувала Вітелія.

— Відбийте її, крикнув він ліктораm.

Манеї догадав ся, чого він хоче, й побачивши сокиру ліктора, подумав, що хочуть відрубати голову Якананму. Він спинив ліктора по першім його ударі по плиті, встромив між нею й каміннєм щось як гак і напруживши свої довгі худі руки, підняв накривку. Вона відпала. Всї здивували ся силї старого. Під сею плитою, підложеною деревом зі споду, було віко такоїж великости. Коли ударено по нїм пястуком, воно розчинило ся на дві половинки, і тодї показав ся отвір — велика яма, зі сходами без поручей. Нагнувши ся над її краєм, на сподї побачили щось неясне й страшне.

На землї лежала якась людська істота, покрита довгим волосєм, що мішало ся з волосєм зьвірячої шкіри на її спинї. Чоловік підняв ся; його чоло доторкнуло ся крат, що накривали сю яму; від часу до часу він зникав в глибинї печери.

Сонце миготїло на вершках тіяр, ручках мечів і нестерпно нагрівало камінні плити.

Голуби, злетївши з дахів, крутили ся наоколо по дворі: се був час коли Манеї звичайно кидав їм зерно. Але Манеї сидїв при ногах тетрарха, що стояв коло Вітелїя. Ґалїлеяне, сьвященики, вояки стояли кругом за ними, в напруженню чекаючи, що тепер буде.

Почуло ся наперед зітханнє, пущене глухим голосом.

Іродїяда зачула його з другого краю двора і не можучи стримати ся, перейшла через натовп і слухала, нагнувшись і спершись рукою на плече Манеї.

Залунав голос:

— Горе вам, фарисеї й садукеї, рід зьміїний, міхи надуті, цимбали крикливі!

Пізнали в тім Яоканана; його імя пішло по устах, з усюди почали збігати ся люде.

— Горе тобі, народе, зрадники з колїна Юдиного, піяки з колїна Єфраімового, що сидите в родючих долинах і спотикаєте ся від вина!

— Щоб ви пропали, як розлита вода, як хробак, що пропадає серед дороги, як недоносок жінки, що не побачить сьвіта.

— Тобі, Моаве, прийдеть ся ховати ся між гілєм кінариса, — як горобцеви, в печері — як миші. Брами замка розпадуть ся скорше, ніж шкарлуща горіха, упадуть мури, запалають міста. Не устане бич Предвічного! Він

окуне твоє тіло у твою власну кров, як вовну в ночви фарбяра! Він подре вас як нова борона! По горах розкидає він кавалки вашого тіла!...

Про чий напад отсе говорив він? Чи має се бути Вітелій? Хиба Римляне могли б наробити такого спустошення! Плач почув ся наоколо: „Досить, досить! най він перестане!...“

Але він говорив далї ще голоснїше:

— Дїти будуть повзати в попілї коло трупів їх матерей. Люде в ночи, серед мечів, в небезпечности від ворожих списів шукатимуть кавалка хлїба. На площах, де вечерами розмовляли старі, розриватимуть трупи шакалї. Твої дївчата, ковтаючи сльози, заграють на цитрах на пиру чужоземця, і найвідважнїйші сини твої зігнуть спину, зранену важкими тягарами...

Люде згадували часи вигнання, всї катастрофи своєї історії. Се був голос давнїх пророків. Яоканан кидав сї грізьби одну за одною, як би валив удари.

Але голос його стих, став гармонїйним і съпівучим. Він став віщувати освободженнє; небо засяє, новонароджений з'явить ся в печері драконів, золото заступить місце глини, і пустиня зацвите як рожа.

— Що коштує тепер шістьдесят кікар, не коштуватиме й оболя.[19]) Потоки молока потечуть зі скель, і люде з повними животами заснуть у винних творилах. Коли тільки прийдеш ти, кого я жду? Приходь скорше — всї народи поклонять ся тобі, і вічне буде царство твоє, сине Давидів!

Тетрарх кинув ся на се слово; істнованнє Давидового сина звучало для нього погрозою. А Яоканан як раз перейшов до нападів на його царство:

— Нема иньшого царя окрім Предвічного!

І відказував на його сади, статуї, меблї з слоневої кости, як у безбожного Ахава!

Антипа перервав шнурочок з печаткою, що висїв у нього на шиї, й кинув до ями, наказуючи Яокананови мовчати, але голос відповів на се:

— Я кричатиму як медвідь, як дикий осел, як жінка при породї!

— Кара вже впала на твоє злочинство. Біг покарав тебе неплодністю як мула!

Підняв ся сьміх, як рокот хвиль. Вітелїй уперто стояв далї. Товмач рівнодушним голосом переказував йому по латинї всї образи, які Яоканан проголошував по своєму, і тетрарх з Іродїядою мусїли їх слухати двічи.

Тетрарх задихав ся, тим часом як та остовпіло вдивляла ся в глубину ями.

А той страшний чоловік, задерши голову і схопивши ся за крати, притулив до них своє лице, де, немов з куща — з посеред волося блистіло два горячі углї, і говорив..

— Ага, се ти, Єзавель!

— Ти зловила його серце скрипом твоїх черевиків. Ти іржала як кобила. Ти поставила своє ліжко на горох, аби чинити свої паскудства.

— Господь позриває з тебе твої ковтки, твою пурпурову одїж, твої льняні покривала, перстенї з твоїх рук і обручі з твоїх ніг, сї золоті луночки, що кивають ся на твоїм чолї, твої срібні зеркала і струсові вахлярі, і перлові черевики, якими ти прибільшуєш свій зріст, пахощі твого волося й мальованнє твоїх нігтїв, всї забаганки твоїх розкошів! Камїння забракне, як побиватимуть блудницю!

Вона оглядала ся наоколо за обороною. Та фарісеї смиренно поспускали очі. Садукеї відвернули ся, не хотячи дразнити проконсуля. Антипа так як би вмер.

А голос більшав, розлягав ся, лунав рокотом громів; відгомін гір повторяв його і посилав його удари на Махеруз другим наворотом.

— Сядь в порох, дочко Вавилона! Розвяжи свій пояс, скинь черевики, підбери ся, бреди через ріки! Твій сорэм відкриєть ся, твою ганьбу всї побачуть, твої ридання поломлять тобі зуби! Предвічний гидить смородом твоїх злочинів! Проклята! Здихай як сука!

Віко закрило ся, плита упала.

Манеї готовий був задушити Яоканана. Іродїяда зникла. Фарісеї показували обуреннє. Антипа оправдував ся серед них.

— То правда, відказав йому Єлеазар, що належить брати жінку брата, але Іродїяда не вдова, і до того вона ще має дитину, і в тім тяжкість злочину.

— Помиляєте ся, помиляєте ся, відрік садукей Йонатан. Закон противить ся таким шлюбам, але не забороняє абсолютно.

— От іще! ви несправедливі для мене, казав Антипа. Прецїнь Авесалом зійшов ся з жінкою батька, Юда з своєю невісткою, Амон з сестрою, Лот з своїми доньками.

Авль, що був заснув, з'явив ся в тім моментї. Довідавши ся, про що була мова, він признав справедливість тетрархови — мовляв не було чого вязати ся такими дурницями. І він богато сьміяв ся з докорів сьвящеників і гніву Яоканана.

Іродїяда з середини тераси обізвала ся до нього:

— Ти помиляєш ся, пане! Він каже людям не платити податків.

— Чи се правда? запитав той митаря.

На се взагалї притакнули. Тетрарх також прилучив ся до них.

Вітелїй подумав, що вязень може втікти, а що поводженнє Антипи здавало ся йому непевним, він наказав поставити сторожу коло брам, по під мурами й на подвірю. Потім він пішов до своїх покоїв. Депутациї сьвященників ішли за ним; не зачіпаючи вже справи жертвенних відправ, кождий підносив свої скарги. Всї приставали до нього — він казав їм іти.

Відходячи від нього, Йонатан побачив в заглубленню мурів тетрарха з якимсь чоловіком, довговолосим, у білій одїжи — Ясеєм, і пожалував, що боронив тетрарха.

Тетрарха-ж потїшала ще одна гадка, що доля Яоканана вже більше від нього не залежала: Римляне взяли її в свої руки. Се полекша!

Фануель прохожував ся по крайнїй стежцї замка, тетрарх покликав його і показав на вояків:

— Вони тут найсильнїйші, я вже не можу його увільнити! Я тут не завинив!

Подвірє спустіло. Раби відпочивали. Супроти червоного сьвітла, що горіло на небі, всї прямовісні предмети давали чорні тїни. Антипа забачив навить соляні жупи за Мертвим морем. Але арабських шатрів уже не було видко, очевидно — вони забрали ся. Сходив місяць, і спокій спадав на серце тетрарха.

Фануіл стояв зігнувшись, притуливши бороду до грудей. Вкінцї він пояснив, що мав сказати.

Від початку сього місяця він слїдив небо перед зорею. В зенитї була ґрупа Персея; Аґалю ледво було видко, Альґоль сьвітив ся меньше нїж звичайно, Міра-Коеті зникла зовсїм. З того він віщував смерть якогось визначного чоловіка, такиж сеї ночи, в Махерузї.

Чию? Вітелїя стерегли занадто добре. Яоканана прецїнь не вбють...

Чи не мою? подумав тетрарх. Може Араби пішли тільки, щоб знову вернути ся? Проконсуль може відкрити його зносини з Партами. В окруженню сьвящеників були єрусалимські різуни, з ножами під плащами... Нїяких непевностей що до віщувань Фануіла Тетрарх не мав. Вкінцї йому прийшла гадка шукати поради у Іродїяди. Правда, він її ненавидїв, але вона потрапить його

заспокоїти; зрештою не всї нитки тих чар, якими вона колись його була обпутала, вже пірвали ся.

Коли він увійшов у її покій, цинамон курив ся в порфіровій вазї; розкидані були пудра, помади, тканини подібні до хмар, вишивки лекші від пера.

Тетрарх не сказав Іродіядї нїчого анї про віщуваннє Фануіла, анї про свій страх перед Жидами й Арабами. Іродіяда-б назвала його боягузом. Він заговорив про Римлян: Вітелій не відкрив йому нїчого з своїх військових плянів; тетрарх підозрівав в нім приятеля Кая, з котрим мав зносини Аґріпа. Його готові заслати, або й забити.

Іродіяда ласкаво, але й зневажливо старала ся його заспокоїти. Вкінцї вона вийняла з маленької скриночки дивну медаль, з профилем Тіберия: її вистачало на те, щоб відстрашити лікторів і збити всї обвинувачення. Антипа, повний вдячности за неї, спитав ся, звідки вона її дістала?

— Минї дали, відказала та.

З під портиєри висунула ся гола рука, молода й гарна, наче виточена з слонової кости Поліклєтом. Вона рухала ся в повітрі, дещо непевними, але ґраціозними рухами, стараючи ся знайти сорочку, лишену на

лавці під стїною. Стара служниця тихенько подала її, піднявши портиєру.

Се обудило в тетрарху якийсь невиразний спогад.

— Се твоя невільниця? спитав ся він.

— А тобі до того що? відказала Іродіяда.

III.

Гостї заповняли сьвяточну салю. Колюмни з дерева аль-ґумім, з бронзовими різбленими капітелями, поділяли її на три нави, як базиліку. На них опирали ся дві ґалєриї, з кратястими підлогами, а третя, прикрашена золотим філїґрановим полукругом, приперала до салї з одного кінця, просто величезної вхідної арки другого кінця.

Столи стояли здовш всеї середньої нави, і засьвічені канделябри виступали на них огненними купами серед посуди з росписаної глини, мідяних тац, куснїв снїга й стосів винограду. Під високою стелею сї червоні сьвітла зливали ся поволї до купи і серед гіляк сьвітили ся в ночи ясними кропками, як звізди. А знову крізь головний отвір виднїли ся смолоскипи на терасах домів — Антипа гостив своїх гостей, нарід, всїх присутних.

Раби, проворні як пси, на повстяних підошвах, крутили ся вносячи таци.

Стіл проконсуля стояв в золотій ґалєриї, на підвисшенню з дощок сікомори. Вавилонські коври звисали над ним шатром. Три лавки, декоровані слоновою кістю, — одну по середині й дві з боків, займали Вітелій, його син і Антипа: Вітелій від дверей, на ліво, Авль на право, тетрарх по середині. На нім був важкий чорний плащ, цілий вкритий аплікациями; лице його було помальоване, борода розчесана як вахляр, волосє присипане синім порошком, і на нім діадема з дорогим каміннєм. Вітелій лишив ся в пурпуровій шарфі, що навскоси переходила через льняну тоґу. Авль казав звязати собі на спині рукави свого одіння з фіолєтового шовка, вишиваного сріблом; волосє у нього було завите в кілька рядів, а на груди, повній і білій, як у жінки, блищав ся шафіровий нашийник. Коло нього, на рогожці, підібгавши ноги, сидів гарний хлопчик, все усьміхнений. Авль зобачив його в кухні і не хотів більше пускати від себе, а не запамятавши його халдейського імени, звав його просто Азіятом. Від часу до часу він лягав на тріклїній[20]), і тоді його голі ноги панували над цілою компанїєю.

З сього боку сиділи сьвященики й офіцери Антипи, визначні особи з Єрусалима й грецьких міст, зі сторони проконсуля — Марцель з митарями, і приятелї тетрарха — особи з Кани, Птолємаіди, Єрихона. Далї сиділи уже без всякого порядку гірняки з Ливана й старі вояки Ірода: дванадцять Тракиян, оден Ґаль, двоє Ґерманів, ловцї газелїв і пастухи з Ідумеї, пальмирський султан, моряки з Езіонґабера[21]. Перед кождим лежав мягкий пляцок до витирання пальцїв. Руки простягали ся, як шиї хижих птахів, щоб узяти олив, фісташок, міґдалів. Всї лиця весело виглядали з під своїх вінків. Лише фарісеї не схотїли взяти вінків, як римського непотрібства. Вони здрігнули ся, коли їх покропили калганом з ладаном: сеї мішанини уживано при церемонїях Храма. За те Авль потер собі нею й під пахвами, і Антипа обіцяв йому прислати її цїлу фіру, разом з трома кошами того правдивого бальзаму, що зза нього колись то хотїла здобути Палєстину Клєопатра.

З заду тетрарха стояв начальник залоги з Тіверіяди, що йно прибувши, щоб повідомити про важні події, але увага тетрарха ділила ся між проконсулем і тим, що говорило ся за сусїднїми столами.

Там говорили про Яоконана й иньших подібних людий. От Сїмон з Ґітої[22]) омивав гріхи огнем. Ніякий Ісус... — Се найгірший з усїх, скрикнув Єлеазар. То ще безстидний пройдисьвіт!

Чоловік, блїдий, як обшивка його хламиди, підняв ся споза тетрарха. Він вийшов на підвисшеннє й крикнув до фарісеїв:

— Брешете! Ісус творить чуда!

Антипа висловив бажання його побачити:

— Ти повинний був його привести сюди! Оповідж про нього!

Той оповів, що він, Яков, мав хору доньку й удав ся до Капернаума, щоб попросити Учителя, аби її уздоровив. Учитель сказав на се: „Іди до дому, вона здорова“. І він знайшов її на порозї: вона встала з ліжка, коли сонїчний годинник в домі показував третю годину — саме коли він говорив з Ісусом.

— Певно, відказали на се фарісеї, є способи й сильні трави! Навить тут, у самім Махерузї кілька разів знаходили „бару“[23]), що робить тіло неприступним ранам. Але уздоровити не бачивши, не доторкнувши ся — се неможливо; хиба Ісус уживав демонів.

І приятелї Антипи, ґалїлейські старшини підхопили се, покивуючи головами:

— Демонів, очевидно.

Яков, стоючи між столом їх і сьвящеників, мовчав із виразом спокійної гідности. Від нього почали жадати, аби говорив.

— Оправдай його силу!

Він нагнув голову і голосом тихим і повільним, ніби страхаючись своїх власних слів сказав:

— Хиба ви не знаєте, що се Месія?

Сьвященики всї переглянулись. Вітелїй зажадав, аби йому витолкувано се слово. Його товмач помовчав хвилю, а потім пояснив, що так звуть того, хто увільнить їх і дасть їм уживати всякого доброго та панувати над усїма народами. Деякі кажуть, що треба надїяти ся двох. Одного переможуть Ґоґ і Маґоґ, демони Півночи, але другий знищить Князя Злого. І від віків вони чекають його кождої хвилї.

Сьвященики поговорили між собою і тодї заговорив Елеазар: Насамперед Месія повинний бути сином Давида, а не теслї. Він має утвердити закон, а сей Назарянин його руйнує. Але найголовнїйший доказ: перед ним має прийти Ілія.

Яков відказав на се:

— Але-ж Ілія прийшов!

— Ілія, Ілія! повторило все зборище, аж до другого кінця салї. Всї побачили

в уяві своїй старця з воронами, блискавицю що запалює жертвенник, ідольських жерців кинених в потік, а жінки на ґалєриї думали про сарептську вдовицю.

Яков твердив, що його знає, бачив, і люде також!

— Як же він зветь ся?

Той крикнув з цілої сили:

— Яоканан!

Антипа впав так, як би щось ударило його в груди. Садукеї кинули ся на Якова. Елеазар галасував, хотячи, щоб його послухали. Коли настало мовчаннє, він завинув ся в свою хламиду і як судя почав ставити питання:

— З огляду що пророк (Ілія) умер...

Шум перервав його: всї вірили, що Ілія тільки зник. Елеазар, роздражнений тим, одначе далї вів свій допит:

— Ти віриш, що він воскрес?

— Чому нї? відповів Яков.

Садукеї здвигнули плечами; Йонатан, вилупивши свої очка, силував ся сьміяти ся як блазень: нема мовляв нїчого дурнїйшого від сеї претенсиї тїла вічно жити, і він продеклямував, з огляду на проконсуля сей вірш сучасного поета:

Nec crescit, ne post mortem durare videtur*).

Але в тім Авль нагнув ся над краєм лавки, з потом на чолї, з позеленїлим лицем, підперши кулаками живіт. Садукеї удавали перестрах (другого дня їм признано право жертв). Антипа виказував роспуку. Вітелїй лишив ся спокійним, хоч його трівога була дуже сильна разом: з сином він би стратив кариєру.

Авль не скінчив іще ригати, як уже захотів знову їсти:

— Нехай минї дадуть шкробаного мармору, наксоського шіферу, морської води, чого небудь? А може я-б узяв горячу ванну?

Він гризнув снїгу, потім повагавши ся між комаґенським паштетом і рожевими дроздами, прихилив ся вкінцї до вареної в меду тикви. „Азіят“ обсервував сю здібність до пожирання, що для нього характеризувала істоту чудесну, вищої раси.

Подали волові нирки, сони, соловіїв, сїчене мясо в винограднім листю. Сьвященики говорили про воскресеннє. Амонїй, ученик плятоника Фільона, признавав се все дурним і говорив про се з Греками, що ви-

*) По смерти вже не росте і очевидно не істнує.

сьміювали пророцтва. Марцель розговорив ся з Яковом: той оповідав про утїху, якої він дізнав по посьвященню в культ Мітри[24]), а Яков умовляв його увірити Ісусови. Вина пальмові й тамарисові, сафетські й бібльоські, текли з амфор до кратерів[25]), з кратерів до кубків, з кубків в горла. Пішла балачка, душі розкривали ся. Ясім, хоч і Жид, не крив ся з культом плянет[26]). Купець з Афаки[27]), в диво вводив степняків, оповідаючи їм про чуда Гієраполя[28]), й вони питали його, кілько коштувала-б подоріж туди. Иньші знову вірно тримали ся своєї прирожденної релїґії. Напівслїпий Ґерманин співав гімн, славлячи ріг Скандинави, де являють ся боги, з проміннєм наоколо їх лиць, а люде з Сихема не хотїли їсти горлиць, з пієтизму до голуба Азима[29]).

Деякі розмовляли, стоючи в салї. Пар віддихів з димом канделябрів творили туман в повітрі.

Під стїною пройшов Фануїл. Він що йно студиював небо, але не міг підійти до тетрарха, боячи ся плям оливи, що у Єсеїв уважали ся великою нечистістю.

Удари залунали в браму замка: довідали ся, що Яоканан у вязниці. Люде з скипками лїзли стежками; темна юрба ворушила

ся в провалю; від часу до часу гукали: „Яоканан, Яоканан!“

— Нема від нього спокою! сказав Йонатан.

— Не буде більше грошей, як він так далї поведе! додали фарісеї. І пішли крики до Антипи:

— Оборони нас!

— Треба з ним покінчити!

— Ти занедбуєш релїґію!

— Безбожний, як усї Іроди!

— Меньше нїж ви! відказав Антипа, Чи не мій батько побудував вам храм!

Фарісеї, сини засуджених, сторонники Матафії[30]), відповіли закидами тетрархови за провини його роду. Вони мали лисї голови й кудлаті бороди, худі й нервові руки, иньші знову — лиця коротконосі, великі, банькаті очи, вигляд бульдоґів. Збіговище писарів і сьвященичих слуг, що живили ся з доходів від жертв, прибігли аж до естради й ножами грозили Антипі, а той їх умовляв, тим часом як садукеї з легка за ним обставали. Він побачив Манеї й кивнув йому, аби собі йшов. Вітелїй робив міну, що се все його не дотикає.

Фарісеї, що лишили ся за своїм столом, впали в скажену фурію. Вони розбили таци, що стояли перед ними: їм подали улюблену

потраву Мецената — з дикого осла, а се було звіря нечисте.

Авль, приточуючи до ослячої голови, глузував, що мовляв вони кланяють ся ослиній голові[31]), і перейшов до глузувань з поводу їх відрази до свинячого мяса: певне, казав він, се тому, що ся худоба забила їх Бахуса, а вони преців дуже люблять вино, бо навить у їх Храмі знайшла ся золота лоза виноградна.

Але сьвященики не розуміли його слів: товмач Фіней, Ґалілеянин з роду, не схотів їх перекладати. Тоді Авль розгнївав ся страшно, тим більше що й „Азіят", настрашивши ся, зник. Пир йому також не подобав ся: потрави були мовляв грубі, неприправлені відповідно. Він заспокоїв ся, побачивши курдюки сирийських баранів — самі кусні сала. Вітелія знеохочувала вдача Жидів. Певно то їх бог Молох, котрого олтарі бачив він по дорозї; йому пригадало ся жертвуваннє богам дітей, й оповіданнє про чоловіка, якого вони потайки годували на заріз. Його римська душа бридила їх нетолєранциєю, їх навіженим іконоборством[32]), безглуздим завзятєм. Проконсуль хотів навить забрати ся, але Авль спротивляв ся. Він лежав, спустивши своє одіннє низше пояса, перед ку-

пами їжи, наїджений так, що вже не міг їсти нічого, але не годен від неї відстати.

Розгорячченнє між людьми все зростало. Перейшли до проєктів незалежности, згадували славу Ізраїля. Всї хто підбивав, понесли кару: Антіґон, Крас, Вар...

— Лайдаки, промовив проконсуль. Він розумів по сирийськи, товмача-ж уживав на те, аби мати час обдумати відповідь.

Антипа скоренько витягнув цїсарську медаль і споглядаючи на неї з острахом, показав тою стороною, де був образ.

Але тут розчинили ся дверки в золотій ґалєриї і в сяєві сьвічок, серед своїх рабинь і ґірлянд анемонів показала ся Іродїяда, в асирийській мітрі на голові, привязаній під бородою; завите в кучері волосє її спадало на одїннє пурпурове, з розрізаними рукавами. Серед двох камяних львів, що стояли при дверах, подібні до фіґур скарбниці Атридів, вона подібна була до Кібелї з її львами[33]). Зза високого поруча, що підіймало ся над Антипою, вона крикнула, піднявши кубок:

— Многая лїта цїсареви!

Сей окрик повторили: Вітелїй, Антипа, сьвященики.

Але з глубини салї в тім вирвав ся шум несподїваного здивовання: в салю війшла молода дївчина.

Під синїм вуалем, що покривав її грудь і голову, можна було виріжнити закруглення її бров, халцедони в її ухах, білість її шкіри. Плечі її покривав квадрат з сизого, мінистого шовку, звязаний золотою спряжкою. Чорні шаравари були густо вишиті мандраґорами[34]). Маленькі пантофлї з пуха колїбрі слабо стукали по підлозї.

Вийшовши на естраду, вона скинула вуаль. Була то зовсїм Іродїяда за своїх молодих часів. Потім вона почала танцювати.

Ноги її пересували ся поволї, в такт флетї і парі калаталець. Округлі рухи її рук наче кликали когось, що все ухиляв ся. Вона гнала ся за ним, лекша від мотиля, як розцікавлена Псіхея[35]), як мандрівна душа, готова кождої хвилї полетїти.

Стук калаталець заступили сумні звуки ґінґри[36]). Надія перемінила ся в сум. Її рухи виявляли тугу, вся фіґура її — тяжке страждання: годї було сказати, чи тужить вона за любовию бога, чи вмерає в його обіймах. Примкнувши очи, вона вигинала стан, її тїло вихиляло ся як хвиля, трясло ся, тим часом як лице лишало ся нерухоме, а ноги не спиняли ся анї на хвилю.

Вітелій порівняв її з пантомімом Мнестером. Авля все ще нудило. Тетрарх утопав у мріях, забувши про Іродіяду. Йому здало ся, що вона підійшла до Садукеїв. Мрія зникла.

Та то не була мрія. Іродіяда, далеко від Махеруза, виховувала свою доньку Сальомею, так щоб закохати в ній з часом тетрарха. Плян сей удав ся, вона була тепер вже певна того!

А танець представляв вже порив любови, що прагне задоволення. Сальомея танцювала як баядери індийські, як Нубіянки з під нильських катарактів, як лідийські бакханки. Вона схиляла ся на усі боки, як квітка під подувами бурі. Брілянти в її ухах скакали собі, шовк на її плечах мінив ся, від її рук, ніг, одіння летіли невидні іскри й запалювали серця людей. Співу арфи відповідали крики народу. Не згинаючи колїн, вона вигнула ся так, що бородою дотикала підлоги, і повздержні кочовники, загрубілі в розбойстві римські вояки, нелюдські митарі — всі дрiжали в запалї, роздуваючи ніздрі.

Потім вона почала навіжено крутити ся, як відьомський клубок, наоколо стола Антипи. Перерваним, спазматичним голосом він

кликав її: „До мене, до мене!“ А та все крутила ся, тімпани греміли, юрба кричала. Тетрарх викрикав все голоснійше: „До мене, до мене! Дістанеш Капернаум! Тіверіядську долину! мої замки! половину мого царства!

Сальомея кинула ся на руки, піднявши в гору пяти, перебігла так естраду, як якась велика комаха, і нагло спинила ся.

Їх хребет творив простий кут до потилиці. Кольорові шаравари, що покривали її ноги, поспадали на плечі й півкругом веселки окружали її фіґуру, на лікоть не доходячи до землї. Губи у неї були помальовані; брови дуже чорні; очі дивили ся майже страшно; кропельки пота на чолї здавали ся росою на білім марморі.

Вона мовчала. Всї переглядали ся.

На ґалєриї застукав хтось пальцями. Сальомея побігла туди, потім вернула ся й трошки шепетляво, з дитячою міною проговорила сї слова до Антипи:

— Я хочу, аби ти минї дав на тацї голову... Вона забула імя, але сьміючи ся додала: голову Яоканана!

Тетрарх упав на свою лавку, під вражіннєм сих слів.

Він був звязаний словом, і всї чекали його відповіди. Але, подумав він, смерть, віщована зьвіздами, спавши на кого иньшого,

може відверне смерть від нього? Коли Яоканан справді Ілія, він міг спасти ся; коли то неправда, то й убити його — річ неважна.

Манеї стояв коло нього й відгадав його гадку. Але Вітелій завернув його, аби сказати йому гасло, бо яму стерегла римська сторожа.

Всім якось полекшало: за хвилю все скінчить ся!

Але Манеї не вертав ся.

Нарешті вернув ся, але настрашений. Сорок літ сповняв він обовязки ката: він утопив Арістобула, задушив Александра, спалив живим Матафію, стяв Зосима, Папа, Йосифа й Антіпатра[37]), але не відважив ся вбити Яоканана! Зуби йому цокотіли, все тіло трясло ся: він побачив перед ямою великого Ангела Самаритян — весь вкритий очами, він потрясав величезним мечем, червоним і зубчастим, як поломінь. Вояки, приведені ним для посьвідчення, можуть се потвердити.

Але вояки не бачили нічого, окрім якогось жидівського старшини, що був кинув ся на них, але тепер уже по нім...

Роз'ярення Іродіяди вилило ся потоком простацьких, нелюдських лайок. Вона поло-

мила собі нігті до кратів ґалєриї, а монументальні льви, здавало ся, гризли її плечі й рикали разом з нею.

Антипа казив ся також, сьвященики, вояки, фарісеї, — всї кричали пімсти, решта також — гнїваючись, що відтягаєть ся сподївана приємність.

Манеї вийшов, затуливши своє лице.

Час тягнув ся гостям ще довше нїж першого разу. Всї нудились. Раптом в коритарі залунали кроки — нетерпеливість ставала незносною.

Голова появила ся — Манеї тримав її за волосє й простягнувши наперед, пишав ся оплесками.

Поклавши на тацу, він подав її Сальомеї. Та жваво понесла голову на ґалєрию, і кілька хвиль пізнїйше її принесла назад тетрархови та стара, що її він бачив рано на даху хати, а потім в покою Іродїяди.

Тетрарх відвернув ся, аби не бачити голови. Вітелїй кинув на неї рівнодушний погляд. Манеї зійшов з естради й показав її римській старшинї, потім иньшим, хто сидїв з того боку.

Всї оглядали її.

Гостре вістрє меча, зіскочивши, зачепило щелепи. Конвульзия покривила лїнію уст. Кров, уже запекла, скропила бороду.

Замкнені віка були блїді, як мушлї, ще блїдші в сьвітлї канделябрів.

Голова прийшла на стіл, де сиділи сьвященики. Оден фарісей з цікавости перевернув її, але Манеї поправив знову і поставив перед Авльом. Той збудив ся, і через примкнені повіки очі мертві й очі заспані наче подали собі знак.

Вкінці Манеї приніс голову тетрарху — слези покотили ся у него по лиці...

Скипки почали гаснути. Гості розійшли ся, в салї лишив ся тільки Антипа. Стиснувши голову руками, він дивив ся на відтяту голову, тим часом як Фануіл, ставши на серединї головної нави, піднявши руки, шопотів молитви.

Коли сходило сонце, двоє людей, піславих давнійше Яокананом, прийшли з довго жданою відповідею.

Вони сказали її Фануілови, і той одушевив ся нею.

Потім він показав їм страшний предмет на тацї, серед останків пира. Оден з тих двох сказав йому:

— Потїш ся! Він зійшов проповідати Христа серед мертвих.

Тепер єсей зрозумів слова Яоканана: „аби він звеличив ся, минї треба змалїти“.

Взявши голову Яоканана, всї три пішли в напрямі до Ґалїлеї.

Тому що голова була важка, вони несли її по черзї.

ПОЯСНЕННЯ.

1) Махерузький замок, де стято Івана Хрестителя, збудований Олександром Янеєм і відновлений Іродом Великим, тепер, як думають — Om-Kaur.

2) Velarium — маркіза, що натягала ся від сонця над подвірєм чи терасою.

3) Тетрарх, „чотировластник“ в словянськім перекладі евангелия — титул Ірода: правитель чотирох країв Ґалілеї. В правописи імен звістних з Біблії я переважно тримав ся церковно-словянської традиции.

4) Енґаді, Геброн, Есколь, Кармель — міста в околиці Мертвого моря; сезам — олїйна рослина.

5) Вежа Антонїя — єрусалимський замок, збудований Іродом Великим, батьком Антипи, і названий так на честь Марка Антонїя.

6) Ємень — одна з країн Арабії, т. зв Щасливої.

7) На горі Ґарізім стояв храм Самарян, що конкурував з єрусалимським храмом Жидів, і був зруйнований Гірканом, в І в. перед Хр.

8) Кай Каліґула — наступник Тіберия.

9) Atrium — центральний покій, властиво — напів крите подвіре дому, римський сальон.

10) Одна з головнійших римських улиць.

11) Єсеї — жидівська реліґійно-фільософічна секта, що давала перевагу морали над обрядовостию, тим часом як фарісеї були крайніми формалїстами й прихильниками традиції, а садукеї представляли більше лїберальний, раціоналїстичний напрям.

12) Неемія — відновитель жидівського храма й жидівської реліґії та обряду по вавилонській неволї, за часів Артаксеркса Довгорукого.

13) Аскальон — одна з столиць Філїстимлян в Фінїкиї.

14) Едом — предок Ідумеїв (Ірод був з племени Ідумеїв).

15) Клїти — народець в Кілїкії, підбитий Вітелїєм.

16) Капрея — острів в Неаполитанськім заливі, місце пробутку ціс. Тіберія.

17) Випукла середина щита (umbo).

18) Сей Авль Вітелїй був коротко імператором в анархії по Неронї й у тім хвиловім цїсарстві прославив ся головно своїм нечуваним апетитом.

19) Оболь — шоста частина драхми, а ся своєю вартістю відповідає більше меньше коронї.

20) Лавка, властиво ліжко, на яких обідали Римляне й Греки; їх стояло по три коло кождого столу.

21) Пристань на Червонім морі.

22) Инакше Симон Волхв, як він зветь ся в Дїяніях Апостолів.

23) Чудесна рослина з Ливаньских гір, про яку вірили нпр., що може перетворяти в золото иньші металї, відвертати чари й т. и.

24) Перський бог сонця, культ його, широко розповсюднений в тім часї в Малій Азиї, визначав ся таємничістю і знаходив адептів також між Римлянами.

25) Кратери — плиткі чаші, де мішали вино з водою (Греки й Римляне чистого вина не пили).

26) Культ вавилонський.

27) Сирийське місто, з славним храмом Астарти.

28) Гієраполь („сьвяте місто“ в перекладї), місто в Фріґії, славне своїми храмами.

29) Про Самарян оповідали, що вони в своїм ґарізімськім храмі кланяли ся голубови під назвою Azima, Achima, але ся жидівська традиция, як доводять, вийшла з умисного перекручення.

30) Мататія — під сим іменем був проголошений первосьвященником і царем жидівським Антіґон, провідник повстання против Ірода, побитий потім Римлянами, союзниками Ірода в 37 р.

31) Одна з тодішнїх поганських повірок про Жидів і Християн.

32) Автор ужив тут пізнїйшого византийського терміна для означення жидівського ворогування проти ідолів.

33) Малоазийська богиня.

34) Мандраґора — клубки на коріню сеї рослини уважали ся чародїйними й викликали певний забобонний страх.

35) Автор натякає на звістне оповіданнє про Амора й Псіхею; і низше він описує танець, як пантоміму залюбленої в Аморі Псіхеї.

36) Финїкийські дудки.

37) Арістобуль, Александр, Антіпатр — сини Ірода Великого.

На с. 32 ряд. 11 з низу належить поправити: Ясеєм на есеєм, ряд. 5 зн. Фануель на Фануіл.

Густав Фльобер.

Лїтературна характеристика.

Імя Фльобера взагалї дуже мало звістне у нас. З його писань була переложена лише Леґенда про Юлїяна Милосердого (La Légende de Saint Julien l' Hospitalier, з серії Trois contes — в Лїтературно-науковій бібліотецї дра Франка, 1890), і під час найбільшого заінтересовання натуралїстичною школою (що припадає на кінець 80-х і початки 90-х рр.) якось творчість сього проводиря французького натуралїзма не вішла у нас в моду. З того часу для багатьох европейський натуралїзм, взагалї реалїзм став напрямом перестарілим, увага звернула ся в сторону напрямів йому противних — імпресіонизма, символїзма і т. и., в самій французькій натуралїстичній школї слава Фльобера поблїдла перед іменами молодших письменників — Золя, Доде, Мопасана, і нинїшньому молодому поколїню творчість Фльобера мало

звістна, хоч знайомість з сею фіґурою — одною з першорядних фіґур европейського романа в XIX в., таки все повинна бути, а для тих, кому реалїзм не здаєть ся пережитою манєрою — як не здасть ся минї, творчість сього характеристичного репрезентанта француського натуралїзма має й сама по собі значну цікавість. Тому видаючи в перекладї друге з його „Трох оповідань“ — „Іродїяду“, я уважаю за потрібне додати кілька слів про його лїтературну діяльність.

Ґустав Фльобер (Gustave Flaubert) роджений в 1820 р. в Руанї, походив з лїкарської родини — його дїд з материної сторони — прирожденний Нормандець, і батько — людина захожа, були лїкарі, остатнїй навить був дуже славним в своїх краях хірурґом; се рішило й карієру малого Ґустава — його призначили в лїкарі.

Хлопець, одідичивши великанську поставу й будову тїла, розвивав ся дуже поволї й не був здоров; його характеристична, незвичайна відраза до всякого фізичного руху, фізичної роботи вказувала на якісь скриті аномалїї в орґанїзмі; в молодости прокинула ся у нього епілєпсія, що не лишила ся також без впливу на його сьвітогляд — причинивши ся до його песімістичного, безрадісного погляду на житє; декотрі шукали в нїй також обʼяснення

иньших прикмет його літературної вдачі — як його витончений артизм*).

Взагалї була се натура незвичайно щира, простодушна, без всякої здібности до практичного житя, але з сильно розвиненою фантазиєю, інтелєктуальними потягами, незвичайно витонченим артистичним чутєм і — що так рідко з тим лучить ся — з незвичайним замилованнєм і витрівалїстю в працї.

More patrum перейшов він медичну науку, але його тягнуло до лїтератури й творчости, й лїтературні інтереси заволодїли ним повно й нероздїльно на цїле житє. Достатки, які одідичів він, дали йому спромогу вповнї їм віддати ся, не журячи ся насущним хлїбом.

Його молодість припала на часи розвитку романтизму; його земляк Шатобріян був його ідолом, Ґіґо й Лямартін — його пророками. Романтичний запал, пориви в сфери вищі й відраза від буденщини, — „буржуазности", як він її називав, замилованнє до екзотизму знаходили глубокий відгомін в цїлім його духовім складї, і хоч його лїтературна творчість так сильно, особливо — на перший погляд, відходила від традиций романтизму, перечила ся з ним, — в цїлім складї

*) Maxime du Camp Souvenirs litteraires.

житя Фльобера, в його літературних уподобаннях і в самій творчости на ціле житє лишили ся виразні сліди впливів романтизму, тільки змодіфіковані, часом до непізнаня, иньшими прикметами його натури і виробленими ним поглядами на завдання й вимоги літературної творчости.

По кількох літературних пробах, які лишили ся в його паперах, він виступив уперве в р. 1857, отже яко чоловік уже вповні дозрілий і скінчений, романом „Пані Боварі“ (Madame Bovary), що коштував його пять літ дуже пильної праці й носив уже характерні прикмети творчости Фльобера й його літературних принципів.

Його свояк і ученик в літературі так характеризує в своїй статі про Фльобера*) сі принципи:

Літературний твір має представляти житє, таке як воно єсть, як найбільше обєктиво, імперсонально; творчість автора — се тільки зеркало, де можливо докладно має відбити ся житє. Всякі моралїстичні провідні гадки не гідні літературної творчости; автор не хвалить, не гудить, тільки описує; добре

*) G. de Maupassan — Étude sur Gustave Flaubert, в т. VII видання писань Фльобера зробленого Кантеном (Edition ne varietur), 1885.

і зле для нього не істнує: факт добрий чи злий — се тільки предмет до описання.

Описаннє се — не просте фотоґрафованнє. Фльобер протестував против назви „реалїст“, розуміючи тут списуваннє того, що письменник бачив і знав. Для Фльобера писаннє було творчістю в повнім значінню слова: на підставі старанного, сумлїнного студийовання життя, сучасного чи минулого, письменник мав сотворити типові образи і їх представленнєм, їх учинками — що мають бути дедукциєю їх характерів — мав розвязати певну проблєму житя, представити причину певних явищ.

Таке розуміннє творчости було характеристичною прикметою Фльобера, що відріжняла його від иньших репрезентантів натуралїстичної школи, дарма що вона вважала його своїм проводирем і пророком. Не вважаючи нпр. на щиру приязнь до Золя і признання для його таланта, Фльобер закидав йому натуралїзм і не міг того йому дарувати, дарма що самого Фльобера зачисляємо до французької натуралїстичної школи. Так само иньший першорядний репрезентант сеї школи — Доде далеко відходить від жадань Фльобера що до об'єктивизма й імперсоналїзма. Найблизше підходить до Фльобера Мопасан — і своїм теоретич-

ним розуміннєм штуки, й своїм песимістичним сьвітоглядом, і артизмом, і тим обʼєктивізмом супроти доброго й злого, який проповідав Фльобер.

Madame Bovary від разу зробила славу Фльоберу, до котрої — особливо в ширших кругах публики, дуже мало додала його пізнїйша, близько чвертьвікова лїтературна творчість. Коли для лїтературних кругів сей роман був певного рода революциєю, що відкривав нові горізонти лїтературній творчости, ставив нові вимоги й завдання, в широкій публїці він здобув собі розголос наслїдком процесу, виточеного тодїшньою прокураториєю видавцям і авторови з причини неморальности романа і згіршення, яке він мовляв викликає в читачах. На нас, по романах Золя, Мопасана, Прево, не кажучи про порноґрафію лїтературної тандити, лише комічне вражіннє роблять ті вибрані прокураторією „неморальні" місця романа, але в часах Наполеонського режіма було великим усьпіхом, коли адвокатам Фльобера удало ся оборонити його роман від засуду. Для лїтературних кругів се був тріумф над прокураторською цензурою; широка публїка кинулась на Бовари як на сензацийну річ, заборонений овоч, і Фльобер став славним від разу.

Незалежно від таких моментальних причин усьпіху Madame Bovary забезпечила собі поважне місце в історії европейського роману. Се дуже талановитий, майстерний образ провінционального французького житя з першої половини XIX столїтя, зроблений на тлї історії родини лїкаря Боварі: лїкар — мірнота, малим задоволений, закоханий в жінцї, його жінка — людина з певними вищими вимогами, котру бажаннє особистого щастя, піддане романїчою лєктурою, зводить на дорогу любовних авантур, що приводять родину до моральної й материяльної руїни: панї отруїла ся, чоловік не довго переживає її, зломаний тим, що довідав ся про її зради; дитина стає зарібницею. Наоколо сих головних осіб розвинув автор цїлу ґалєрию провінциональних типів, ряд інтересних сцен. Все се глубоко продумано, незвичайно старанно зроблено, хоч власне ся старанність, продуманість і той об'єктивізм, імперсоналїзм, голошений Фльобером, роблять рисунок в значній мірі зимним і сухим, уже в сїм першім романї.

В кождім разї се роман з довговічною вартістю, що повинний бути з часом присвоєний і нашою лїтературою. Для читача в перекладї пропаде одначе те що зробило половину слави Фльобера в французькій лї-

тературі — його стиль. Він надавав стилю, музикальности, рітмічности слова незвичайне значіннє й здобув собі славу незрівняного стилиста. Виробленнє фрази давало йому незвичайну роботу, за те раз знайшовши відповідний вислов, він не годен був потім в нім анї слова змінити. Мопасан — также прегарний стилист, наводить нпр. такий анекдот про свого учителя: в його маленькій повісти Un coeur simple завважили Фльоберови при кінцї одну неправдоподібність. Він признав се, але зі страхом запримітив: „Се правда, тільки... прийдеть ся змінити фразу!...“ Засїв зараз до роботи й промучивши ся цїлу ніч, помазавши лїбру паперу, вкінцї лишив як було, не мігши инакше збудувати фрази.

На иньший закид — двозначности в иньшім місцї, він відповів: „Тим гірше для змісту; рітм — то перша річ!...“

В тій нечуваній працї коло стилю, коло композициї виявляв ся його рідкий артизм, далекий від нагінки за „красними“, „гучниси“ ріторичними зворотами.

Взагалї в свої романи він вкладав нечувану масу працї. Про незвичайну трудолюбність його я згадував. Більшу частину свого часу проводив він самітно, серед своєї робітнї, за читаннєм і писаннєм. Читав він незвичайно богато. Ексцерпти для деяких

пізнїйших романів його займають по кілька томів. Жите сучасне й минувше однаково було для нього предметом студиї, дослїду, й він студиював його з усїм накладом працї природженного Gelehrter-a, виробляючи довгими роками свої твори.

По Madame Bovary, 1862 р. видав Фльобер роман, властиво — прозову поему з картаґенського житя п. н. Salammbô. Впливи романтизма нї в чім може не виявили ся так виразно у Фльобера як у сїм замилованню його до екзотичних тем — малоазийський Схід, Греция, Палєстина, Єгипет, Картаґен, Індия, середнї віки — сюди уносить ся раз по раз уява поета, утомлена тривіяльністю сучасної „буржуазиї“, тим часом як аналїза песиміста-ученого констатує, що вічна несорозмірність змагань і жадань чоловіка з тим що давало йому жите так само жила в часах минулих як і сучасних, серед екзотичної обстанови як і на бруку сучасного Парижа. Се те що оден з критиків зве „нигилизмом“ Фльобера*).

Salammbô мало досить значний успіх, хоч і не серед тої широкої публїки, що Madame Bovary. Пишний образ картаґенського житя

---

*) Bourget — Gustave Flaubert, в Essais de psychologie contemporaine.

з часів римсько-картаґенських воєн, на тлї історий повстання картаґенських наємних вояків, задивував своєю ориґінальністю і заімпонував масою ерудициї, вложеної автором в сю поему.

Поза сею ерудициєю в нїй лишало ся одначе ще досить для пересїчного читача, жадного цїкавости в лєктурі, і Salammbô була остатньою книгою, що мала успіх. Дальші тільки викликали розчарованнє й закиди авторови.

Від старинного Сходу вертає він до сучасної буденщини й дає пару до Madame Bovary — великий, двотомовий роман Education sentimentelle (сей досить трудний до перекладу титул можна-б віддати словами: „Витончене вихованнє"), що вийшов 1869 р. На історий молодого лїтерата Фрідеріка Моро, його змагань до артистичної дїяльности та вищих утїх житя і розчаровань та зниденния в буденщинї житя, малює автор широкий образ парижського житя середини XIX в., його сїрої буденности, безпросьвітної тривіяльности. Розсмакований з сього становища, як майстерний образ часу, нечисленними аматорами, роман сей не мав ніякого успіха у публїки і неприхильно був оцїнений також більшістю критики. Дійсно, ерудитизм автора, його холодне препарованння житя з його дурнотою —

придусили творчу силу автора і для пересічного читача роман стає просто нудним.

По Education sentimentelle автор береть ся знову за екзотичну тему, незвичайно глубоко задуману. В „Спокусї св. Антонїя“ (Tentation de Saint Antoine, 1874), на тлї оповідання про спокуси, які проносили ся перед очима анахарета Антонїя в Тебаідській пустинї, задумав Фльобер розвинути всю панораму античного житя й всіх його приваб і здобутків, щоб показати їх малоцїнність перед моральними потребами чоловіка, яким знайшов він заспокоєннє, на переломі античного житя, в християнській вірі.

Паралєлею до сего ґрандіозного образа античної цивілїзациї мав бути другий, що мав показати неповноту сучасного знання й хибність його методи. Два паризькі писарі Бувар і Пекіше, діставши спадок, задумують віддати ся спокійному житю серед природи; для раціональнїйшого урядження свого житя вони старають ся розширити свої знання, але при браку наукового приготовлення наскакують на прогалини, непевности, суперечности, за поясненнєм переходять до другої науки, від другої до третьої — зачавши від садівництва переходять до хлїборобства, відти до хемії, з тої до медицини, астрономії, археольоґії, істориї і т. д., і нарештї покинувши

те все вертають ся до писарки в Парижі. Ся книга, названа іменами героїв Bouvard et Pécuchet, зайняла шість остатнїх лїт житя автора, задала йому страшенну масу працї, але не була скінчена — смерть заскочила автора.

В обох сих книгах фабула, інтриґа сходить зовсїм на далекий плян, на зеро перед фільозофічними проблємами поставленими автором. Фільозоф і ерудіт забивають зовсїм белєтриста, поета. Уже Tentation не можна читати без коментара, як „темні“ (умисно притемнені) твори „учених“ („docti“) поетів Александрійської школи. Книга роспадаєть ся на безконечну серию образів, в яких збераєравє, стискає автор результати своїх студий старинної культури й свої гадки про еволюцию людського житя взагалї. В Bouvard et Pécuchet героями властиво виступають не люде, а самі десціплїни, науки, як справедливо завважив оден з критиків — вони рухають, борють ся, нищать одна одну перед автором. Нїякого живого зацїкавлення, якого жадаємо ми від белєтристичного утвора, сї книги не можуть викликати. Можна подивляти ерудицию автора, його незвичайну пильність, з якими він укладає сї мозаіки з ексцерпт, з образків, вироблених, витон-

чених, як камеї, або — нудитись, спочиваючи лише на деяких живійших сценах.

Серед тяжкої, нудної нераз праці, яку задав собі Фльобер своєю остатньою книгою, він робив собі розривку, уносячи ся фантазиєю в иньші сфери, в иньші часи, й так з'явили ся його „Три оповідання" — Trois contes, видані 1877 р. і нічим не злучені властиво, окрім часу написання й певною одностайністю величини — се три образки вирвані з зовсім відмінних сфер. Перше — „Проста душа", Un coeur simple — істория сірого житя служниці, без промінчика якогось людського житя, з французької сучасности. La légende de Saint Julien l' Hospitalier — „Леґенда про Юліяна Милосердого" — середневічний образок, триманий в тоні побожної леґенди. Нарешті „Іродіяда", Hérodias, на мій погляд — найліпша з них: майстерний образ стрічи грецько-римської й семитської культури, на тлї евангельських подій.

Не вважаючи, що сї оповідання не мають хиб Фльоберової творчости остатнїх десятоліть і не перевантажені так ґелєртерською ерудициєю, не заморожені фільософічними рефлексами, — прекрасна ся книжка успіху також не мала: у публики Фльобер уже рішучо вийшов з моди.

Він незадовго і зійшов зі сцени: 1880 р. смерть перервала се житє, повне праці й мисли.

Спадщиною по покійнику лишило ся кілька майстерних річей, які довго ще не переживуть ся, і — цілий ряд постулятів високої теоретичної вартости й цікавости, які в сфері літературної творчости ставив і з рідкою сьміливістю й незвичайним накладом праці пробував по своєму розвязати славний француський натураліст.

1902, 17(30). IX.

М. Грушевський.

Оповістка.

„Українсько-руська Видавнича Спілка“ видала доси отсі книжки:

В першій серию „Белетристичній Бібліотеці“:

1. **Стефан Ковалів.** Дезертир і иньші оповіданя 1·60 К.
2. **Іван Франко.** Поеми. . . . . 1·60 „
3. **Ольга Кобилянська.** Покора і иньші оповід. 1·40 „
4. **Ґю де Мопасан.** Дика пані і иньші оповіданя 1·30 „
5. **І. Франко.** Полуйка і ин. борисл. оповіданя 1·40 „
6. **Наталія Кобринська.** Дух часу і иньші оповід. 1·60 „
7. **Кнут Гамсун.** Голод, роман . . . . 2·20 „
8 **Леся Українка.** Думи і мрії. Поезиї . . . 1·60 „
9. **Стефан Ковалів.** Громадські промисловці. . 1·60 „
10. **Уілліям Шекспір.** Гамлет, принц данський 1·80 „
11. **Генрик Понтоппідан.** Із хат. Оповіданя . 1·40 „
12. **Богдан Лепкий.** З житя. Оповіданя. . . . . 1·20 „
13. **Ґергарт Гауптман.** Візник Геншель . . . . 1·60 „
14. **М. Коцюбинський.** В путах шайтана. Оповід. 1·60 „
15. **Уілліям Шекспір.** Приборкана гоструха . 1·40 „
16. **Панас Мирний.** Лихі люди . . . . 1·40 „
17. **Короленко.** Судний день . . . . 1·20 „
18. **У. Шекспір.** Макбет . . . . 1·60 „
19 **К. Ґуцков.** Урієль Акоста . . . . 1·40 „
20 **У. Шекспір.** Коріолян . . . . 1 80 „
21. **Михайло Яцків.** В царстві Сатани . . . . 1·60 „
22. **Панас Мирний.** Морозенко . . . . · 0 90 „

23. **Лесь Мартович.** Нечитальник. . . . . . . 1·60 К.
24. **Михайло Коцюбинський.** По людському . 2·00 „
25. **В. Оркан.** Скапаний сьвіт . . . . 1·00 „
26. **Василь Стефаник.** Дорога . . . . 1·60 „
27. **У. Шекспір.** Юлїй Цезар . . . . 1·60 „
28. **Л. Толстой.** Відроджене, (3 томи) . . . . . 3·60 „
29. **К. Гавлїчек Боровский.** Вибір поезий . . 1·60 „
30. **Ф. Заревич.** Хлопська дитина . . . . 1·80 „
31. **І. Франко.** Коваль Бассім . . . . 1·60 „
32. **Уіллїям Шекспір.** Антонїй і Клеопатра . . 1·80 „
33. **Е. Тимченко.** Калевала . . . . 3·00 „
34. **О. Катренко.** Пан Природа і ин. оповіданя . 1·40 „
35. **Уіллїм Шекспір.** Багато галасу з нечевля . 1·60 „
36. **Іван Франко.** Сім казок . . . . 1·40 „
37. **Сидір Воробкевич.** Над Прутом . . . . 1 60 „
38. **Уіллїям Шекспір.** Ромео і Джульєта . . 1·80 „
39. **К. Сроковський.** Оповіданя. . . . . 1·40 „
40. **А. Кримський.** Пальмове гилля . . . . . 2·00 „
41. **О. Кониський.** Молодий вік Макс. Одинця . 2·00 „
42. **Ґю де Мопасан.** Горля́ і иньші оповіданя . 1·30 „
43. **В. Кравченко.** Буденне житє. Оповіданя . 2·00 „
44. **Уіллїям Шекспір.** Король Лїр . . . . . . 1·80 „
45. **Д. Лукіянович.** За Кадильну, повість . . . 3·00 „
46. **Г. Гайне.** Подорож на Гарц (друкуєть ся).
47. **І. Франко.** Захар Беркут (друкуєть ся).
48. **У. Шекспір.** Міра за Міру (друкуєть ся).

Цїни подані за оправні примірники. Брошурованих не продаєть ся.

У другій серії, „Науковій Бібліотецї“, вийшли:

Цїна в короновій вал[юті]

1. **Кароль Кавцкі,** Народність і її початки . 0·60 К
2. **Фр. Енґельс,** Людвік Фаєрбах. Переклад Будового. . . . . 0·50 „

Фр. Енґельс, Початки родини, приватної власности і держави	1·50	К.
Ш. Сеньобо, Австрия в XIX столітю	0·80	"
Е. Кульчицький, Хлопська посілість	2·00	"
К. Фламаріон, Про небо	2·00	"
М. П. Драгоманов, Переписка т. I.	1·80	"
С. Степняк, Підземна Росия	3·00	"
Адріян, Аграрний процес у Добростанах	1·00	"
Г. Тен, Фільософія штуки (друкує ся).		

Брошур другої серії не оправляють ся.

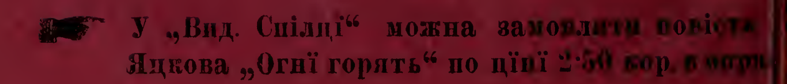
У третій серії „Літературно-Науковій Бібліотеці" вийшли:

М. Грушевський, Хмельницький і Хмельниччина	0·20	К.
Курций Руф, Фільотас	0·20	"
В. Мілкович, Величина звіздяного сьвіта	0·15	"
Панас Мирний, Лови	0·06	"
І. Пулюй, Непропаща сила	0·20	"
М. Грушевська, Бей Ал-Джуґур	0·10	"
І. Раковський, Вік нашої землі	0·10	"
А. Чехов, Оповідання	0·15	"
М. Драгоманів, Мов Ів. Костомарів	0·15	"
Е. Золя, Напад на млин	0·20	"
І. Пулюй, Нові і перемінні звізди	0·15	"
Г. Квітка, Маруся	0·50	"
М. Левицький, Спілкові умови для селянських спілок	0·20	"
П. Куліш, Орися	0·06	"
М. Кистяківська, Іван Гус	0·20	"
О. Стороженко, Оповідання I.	0·20	"
Е. Барвінський, Досліди з поля статистики	0·20	"
В. Короленко, Ліс шумить	0·20	"
І. Франко, Шевченко в польській рев. леґенді	0·40	"
В. Гюґо, Клод Ґе	0·25	"
Е. Еґан, Руські селяни на Угорщині	0·25	"

22. **П. Мирний,** Лихий попутав . . . . 0·40
23. **А. Д. Уайт,** Розвій ґеоґрафічних поглядів. . 0·30
24. **Ів. Франко,** Украдене щасте . . . . . . 0·50
25. **С. Єфремов,** Національне питане в Норвеґії 0·30
26. **П. Ніщинський,** Гомерова Іліяда (1 пісня) . 0·30
27. **М. Драгоманів,** Два учителі . . . . 0·40
28. **Е. Золя,** Повісти . . . . 0·30
29. **С. Томашівський,** Київська козаччина 1855 р. 0·10
30. **П. Ніщинський,** Гомерова Іліяда (2 пісня) . 0·55
31. **Т. Масарик,** Ідеали гуманности . . . . . 0·35
32. **Люкіян,** Юпітер у клопотах . . . . . . 0·35
33. **М. Костомарів,** Письмо до ред. „Колокола" 0·20
34. **М. Гоголь,** Вий . . . . 0·40
35. **І. Раковський,** Вулькани . . . . 0·30
36. **Ґ. Фльобер,** Іродіяда . . . . 0·30
37. **О. Терлецький,** Москвофіли і народовці в 70-х рр. (друкуєть ся).
38—39. **І. Турґенєв,** Ася . . . . 0·50
40. **Л. Боровиковський,** Маруся (друкуєть ся).
41—42. **Данте Аліґері,** Пекло, пісня I—X (друкуєть ся).

Адреса: Львів, ул. Чарнецького ч. 26.

Хто купує за готівку нараз усі книжки видані досі, дістає 25% рабату.

У „Вид. Спілці" можна замовляти повість Яцкова „Огні горять" по ціні 2·50 кор. в оправі.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 072889212